

stellis tribuerunt respectu omnium eventuum futurorum, etiam illorum, quæ a voluntate humanæ, vel angelica pendent. Nam hic error, et libertati arbitrii, et immaterialitati humanæ voluntatis repugnat, quia non possunt corpora in spiritu agere, nec voluntatem libertate sua privare. De qua re in locis aliis ex professo tractatur, et ideo hic adnotare sufficiat hunc errorem damnatum esse a Leone papa, Ep. 91, alias 93, ad Turivium, cap. 11, et in Concilio Bracharensi 1, cap. 9, et impugnari late ab Origene et Eusebio supra, et Augustino, dicto lib. 4, de Civit., et D. Thoma, in opus. 26, de Judiciis, seu indiciis astrorum, et multis aliis, qui contra Fatum scripserunt. Quocirca verum quidem est significationem luminarum fundatam esse in causalitate, ut tradit D. Thomas, dicta quæst. 70, art. 2, ad 2. Ubi etiam advertit, non ideo esse dicta signa, quia non sint cause, nam significatio non excludit causalitatem, sed potius interdum in ea fundatur. *Sed dicta (inquit) sunt potius signa, quam causæ, ut occasio idolatriæ tolleretur.* Hinc tamen optime concluditur astra non esse signa omnium futurorum, sed illorum quos facere possunt, quoque cursu suo naturaliter et ordinarie efficiunt. Et quia istorum effectuum varietas ex propriis motibus cœlorum, et ex diversis aspectibus et conjunctionibus astrorum, quæ per eosdem motus fiunt, oriuntur: ideo ratione eorumdem motuum dictum est, luminaria facta esse, *ut sint in signa*, ut Augustinus et divus Thomas supra notarunt. Et hoc modo significatio illa ad hominum utilitatem ordinata est, quia per illa discernunt homines opportunitatem negotiorum, vel actionum, quam nautæ observant ad navigandum, et agricultoræ ad seminandum, et alii ad cetera negotia prævidendo temporum qualitates, ut pluviae, aut serenitatis, frigoris, aut caloris, etc.

8. *Exponitur tertio loco dictio* in tempora.—*Exponuntur quarto loco verba*, in dies et annos. — Ex quibus facile exponitur, quo sensu dicantur astra hoc die non solum in signa, sed etiam *in tempora*. Istæ enim duæ particulae possunt facile ad idem referri, ita ut posterior priorem exponat, nam astra facta sunt in signa diversorum temporum, non solum quoad mœras, sed etiam quoad qualitates eorum, nam signant tempus æstatis, hiemis, etc. Ita fere exponit Augustinus, dicto lib. 2, de Gen. cont. Manich. cap. 14. Et in Imperfecto, cap. 13, et lib. 4, de Gen. contra Manich. cap. 13 et 14, et idem sensit Chrysostomus, homil. 4, et Basilius, hom. 6, in Gen. et Hugo de S. Victore,

Annotationib. in Gen., cap. 7, et ibi alii, quos Lypomanus, in Caten., refert, nec dissentit D. Thomas supra. Possunt vero illæ due particulae etiam ad diversa referri, nam astra signant varios effectus suos, ut dictum est, constituunt autem vicissitudines temporum æstatis, hiemis, etc., et ideo specialiter dicuntur facta, ut sint in tempora. Omitto expositionem dicentium, per tempora intelligi illa, quæ festis et solemnitatibus deputantur, quia alienam ab hoc loco censeo. Additur vero, *et dies, et annos, quos usitate novimus* (inquit Augustinus supra) *qui non fierent, nisi motibus siderum*, utique propriis, sicut de diebus supra explicatum est, et de annis constat, quia per proprium Solis motum constituntur. Omittuntur autem menses, quia sub annis (ut quidam volunt) comprehenduntur: nam annus in quadam significatione dicitur integra conversio propria cujuscumque planetæ, et quia conversio lunæ uno mense perficitur, ideo menses sub annis comprehenduntur. Sed hoc non admodum placet, quia illa acceptio anni, mihi est valde incerta, nec in Scriptura ejus fundamentum invenio; imo Hebræi menses lunares computabant, juxta conversionem lunæ, et ex eis lunares annos conficiebant. Unde facilius dicitur menses fuisse omissos, quia in anno solari ad placitum hominum divisi sunt, ob quam rationem etiam horæ sunt praetermissæ.

9. *Explanantur quinto loco verba*, duo luminaria magna, quæ de Sole et luna proferuntur.—Ultimo inquiri solet hoc loco, quo sensu sol et luna duo magna luminaria dicantur inter ea, quæ fecit Deus, qua occasione de horum et aliorum astrorum magnitudine posset hoc loco disputari. Sed hoc astrologis et philosophis relinquimus, ac breviter dicimus in re quidem ipsa solem fortasse esse absolute maximum inter astra omnia, ut accurate declarat Pererius, tom. 1, in fine quartæ diei, et Conimbricenses, 2 lib., de Cœlo, cap. 12, q. 1, art. 3. At vero luna absolute non habet secundum magnitudinis locum, ut est constans apud philosophos, et ideo solum respectu nostri dicitur secundum luminare magnum, utique formaliter (ut ita dicam) seu in lucendo. Quia per diem neque luna, neque aliae stellæ lucent, propter Solis eminentiam; in nocte vero luna magis, quam aliae stellæ nobis lucet, vel propter majorem propinquitatem, vel propter majorem densitatem, et aptitudinem, quam ad lucendum habet. Et ita sensit Basilius, homil. 6, in Exaemer., et Chrysostomus, homil. 7, in Gen., sicque intelligendus est Augustinus, l. 2,

de Gen. ad litter. cap. 16. Addi potest lunam etiam eminere in illis muneribus, ad quæ luminaria hoc die facta esse dicuntur. Nam vel propter majorem vim illuminandi terram, vel propter alias etiam qualitates sibi connaturales majorem habet influentiam in omnium mixtorum generationem, et in corpora humana, quam cæteri planetæ, præter solem; et ideo inter signa cœlestia horum naturalium effectuum, post solem principatum habet: et ob eamdem rationem magis est in tempora, et dies, et annos, quam reliqui planetæ, utique post solem. Unde secundum illum etiam menses, et anni a multis nationibus connumerantur, et ad distinguenda tempora in ordine ad plures actiones humanas, præsertim ad opera medicinae, vel agriculturæ, aut navigationis, augmenta, vel diminutiones lunæ plurimum considerantur: propter has ergo causas luna dicta est luminare minus, et in secundo gradu post solem colloccatur.

10. *In plenilunione, an statu alio sit luna creata.*—*Auctoris judicium.*—Hac denique occasione dubitari licet hoc loco, in quo statu augmenti, vel decrementi luminis luna creata fuerit. Quod attingit D. Thomas, dicta q. 70, art. 2, ad 5, ubi probabile censet factum esse plenam, quia illa est perfecta ejus dispositio, præsertim ad lucendum in nocte. Quæ fuit sententia Bedæ, in Exaemer., et lib. de Ratione temporum. Procopius, in caput 4 Gen., Damascenus 1, de Fide orthod., cap. 7, et Abulensis, Gen. 4, q. 25. At vero Augustinus, l. 2, Gen. ad litter., cap. 15, probabile censet, factam esse initio sui luminis, quia debuit incipere in principio sui mensis, seu conversionis sue, secundum motum proprium et respectu nostri; alioqui non in prima luna, sed in decima quarta moveri cœpisset. Et ad rationem in contrarium virtute respondet, *sive primam, sive plenam lunam Deus fecerit, fecisse perfectam.* Tandem vero nihil determinat, sed rem indecisam relinquit. Unde non defuerunt, qui medium viam tenuerint, dicentes lunam factam esse in quarta parte sui augmenti, id est, in ea dispositione, quam in septimo die habere solet. Quia tunc oritur supra nostrum horizontem, quando sol occidit, et ita poterat totam noctem illuminare, atque ita statim exequi munus suum per illa verba explicatum, *ut præsset nocti*, quod facere non potuisset, si in prima luna creata fuisset, et aliunde convenientius videtur, ut post illud initium non statim decresceret, ut necessarium fuisset, si plena creata esset, sed potius, ut per aliquod

dies continue augereretur. Sed in hac re liberum est unicuique, quod voluerit sentire, quia ex Scriptura, vel Patribus nihil habemus, et rationes non multum cogunt.

11. *Enodantur ultimo loco verba*, Et posuit eas in firmamento.—Supersunt tantum explanda verba illa, quæ supra cap. 5, num. 14, in hunc locum remisimus, et posuit eas (scilicet stellas) *in firmamento cœli*. In quibus duæ statim occurunt difficultates. Prima est supra posita, quia in opere secundi diei nomine *firmamenti* aerem exposuimus: quomodo ergo nunc potuerunt stellæ in firmamento ponи? Sed ad hoc breviter dicendum est nomine *firmamenti* intelligi totam expansionem corporum diaphanorum ab octava sphera usque ad terram: et ita juxta lectionem Hebraicam proprie vertitur, *posuit stellas in extensione cœlorum*. Unde quia firmamentum sic sumptum plura corpora comprehendit, interdum aliquid ei tribuitur ratione unius, interdum vero ratione alterius: et ita in præsenti dicuntur stellæ positæ in firmamento, quia sunt positæ in superiori parte ejus, et denotatum est omnes stellas esse sub primo mobili. Quæ expeditio communiter recepta est, ut videre licet in Lypomano, Cajetano, Pererio et aliis.

12. Altera difficultas est circa verba, *posuit eas in firmamento*, nam videntur significare, prius fuisse firmamentum, et postea Deum stellas in illo posuisse. Respondemus tamen, non esse existimandum posuisse Deum stellas in cœlo, tanquam in subjecto proprio, aut tanquam in loco extrinseco, sed tanquam partes in toto, cui uniuntur, et cum quo locum habent. Sicut ergo partes ponuntur in toto non præexistente, sed quando ipsum producitur, ita Deus tunc posuit stellas in firmamento, quando cœlum illis constans et compositum creavit, et ita in principio sui operis illas posuit. Hoc autem quarto die, vel illud per capitulationem reperitur, ut aliquid addatur, vel dicuntur hodie stellæ positæ in firmamento, non simpliciter, sed *ut lucerent super terram*; nam antea super aquas lucebant: hoc autem die, cum jam terra esset aquis discoverta, super illam cœperunt lucere, non uteumque, sed determinato modo, et cum certa varietate, et influentia, ut explicatum est.

CAPUT X.

DE ANIMALIUM RATIONE CARENTIUM PRODUCTIONE,
QUINTO ET SEXTO DIE FACTA.

1. *Referuntur verba Genesis quibus brutorum*

productio traditur. — In quinto die duo ab auctore naturae facta narrantur, scilicet, pisces maris, et volatilia cœli, id est, aeris. Verba sunt: *Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram sub firmamento cœli,* etc. In sexto item die prius brutorum creatio refertur his verbis: *Dixit quoque Deus, producat terra animam viventem in genere suo, jumenta, et reptilia, et bestias terræ secundum species suas, factumque est ita,* et postea hominis creatio describitur, quæ propter suam dignitatem specialem disputationem postulat, et ideo illam in sequentem librum reservamus. At vero de cœteris animantibus, quia secundum quamdam proportionem, communem doctrinam habent, hic dicemus. Quod breviter expediri poterit fere applicando ea, quæ de vegetabilibus dicta sunt, et in fine grave quodam dubium explicando.

2. *Prima assertio.* — Primo ergo nobis certum sit, hæc animantia non in virtute tantum, aut in semine, sed actu, et in seipsis facta fuisse his diebus, in quibus facta narrantur; quanquam Augustinus, lib. 3, Gen. ad litter., cap. 5, in sua persistens sententia, contrarium sentire videatur. Et probatur primo ex proprietate verborum, eorumque uniformitate: *Dixit Deus, fiat et factum est:* quæ in rigore ejus rei, quæ fieri dicitur, actualem productiōnem significant, et ita in aliis diebus explicata sunt. Secundo ex ipsorum animantium perfectorum natura, quia tota species non potest incipere per naturalem generationem, quia unumquodque individuum ab alio simili procreatur: et ideo necessario sistendum est in aliquo primo individuo ab alio simili non genito. Neque illud primum ex solo semine generari potuit, quia neque illud semen naturaliter fieri potest, nisi ab animali decisum, neque etiam conservari potest, vel ad foetum formandum perduci, nisi in utero alicujus animalis generantis. Neque etiam talium animantium species, seu prima earum individua per solas causas universales, solem nimirum, et astra introduci in orbem potuerunt, ut etiam in philosophia contra Avicennam, et alios antiquos philosophos demonstratur: ergo necessarium fuit, prima individua horum animantium immediate ab auctore naturæ fieri: ergo his diebus facta sunt actu, et in seipsis, nam post hos dies nihil hoc modo Deus procreavit, *requievit enim die septimo ab omni opere, quod patraret.* Tertio idem probari potest ex illa benedictione quinto die data: *Crescite, et multiplicamini,* nam vim generandi

indicat, quæ non nisi rei jam actu productæ confertur, ut in capite septimo ponderatum est. Ubi etiam ex creatione hominis hoc confirmavimus: neque in hoc nova difficultas occurrit.

3. *Secunda assertio tripartita.* — *Prima pars probatur.* — Dico secundo, quamvis productio istorum animalium, interdum creatio dicatur, nihilominus non fuit ex nihilo, sed ex præacente materia, modo tamen proprio auctoris nature. Hæc assertio etiam est certa et communis: et prima quidem pars ejus constat ex cap. 1 Genesis, illis verbis: *creavitque Deus cete grandia, et omnem animam viventem, etc.,* et ex aliis communibus locis Scripturæ. Secunda vero pars in illis verbis continetur, *producant aquæ, producat terra.* Circa quæ verba occurrebat questio, an aqua, et terra in hac productione efficientiam habuerint. Verumtamen quod in simili dubio de vegetabilibus diximus, ad cætera viventia applicandum est, nam Scriptura eodem modo de illis loquitur. Unde Cajetanus sicut in plantis, ita in animalibus docet, efficienter ab aqua vel terra producta esse propter vim verbi, *producat.* Nos tamen diximus, verbum illud in omnibus significare causalitatem elemento accommodatam ac proinde ex verbis illis optime probari causalitatem materialem: efficientem vero, nec probari, nec cum ratione posse subsistere, propter superioris dicta.

4. *Secundæ partis probatio.* — *Probatio tertiae, seu potius declaratio.* — Sic igitur probata relinquitur secunda pars assertionis, nam omnia haec animalia facta sunt ex præacente materia, aqua nimirum, vel terra. Ergo non sunt facta per rigorosam creationem, nimirum ex nihilo. Occurrebat autem dubium, utrum aliqua ex his animalibus facta sint ex aere, sed illud in fine cap., a n. 13, tractandum relinquimus. Ultima denique pars assertionis in superioribus satis declarata est in plantis, et in praesenti eamdem rationem habet. Intelligitur enim de productione quoad præviā alterationem et organizationem, nam hæc non est facta modo ordinario et communi, nec per moras, quibus naturaliter fieri solet, sed subito, vel mora brevissima, et sine effectiva cooperatione causarum secundarum divina virtute facta est; et ob eam rem creatio appellatur lato modo, ut et ab ordinaria generatione distinguatur, et ut denotetur fuisse quemdam modum productionis auctoris naturæ proprium. Nihilominus tamen substantialis generatio talium viventium, quæ in instanti facta

est, ejusdem speciei fuit, cum simili generatione ordinario modo facta. Nam in se utraque productio est per veram educationem de potentia materiæ, prius natura ultimate disposita ad tales formam, diversitas autem in prævio modo dispositionis essentiam, seu substantiam mutationis substantialis, quæ in momento fit, non variat, cum de ejus essentia non sit. Tandem recte hinc colligi potest, omnes formas, seu animas istorum animalium quantumvis perfectorum citra hominem ex potentia materiæ eductas esse, id enim significant illa verba, *producat terra animam viventem:* quæ statim distribuuntur al omnes species per illa verba, *jumenta, et reptilia, et bestias terre,* quod recte notavit Cajetanus, et Pererius consentit.

5. *Assertio tertia.* — *Fundatur et enucleatur.* — Tertio dicendum est hæc animalia omnia his diebus producta esse, in perfecto statu in singulis individuis, seu speciebus suis, juxta uniuscujusque naturam. Hæc assertio communis est, et fundatur in illo principio, quod opera Dei perfecta sunt. Et intelligenda est ac explicanda eo modo, quo similem de plantis posuimus. Itaque fuerint omnia creata integra, et omnibus suis membris perfecta, item in quantitate et magnitudine corporis, ad quam solent hujusmodi animalia in termino augmenti pervenire. Non oportet autem, ut omnia fuerint æqualis magnitudinis, etiam individua ejusdem speciei, nam de distinctis res est manifesta. De prioribus vero licet potuerit Deus a producere æqua, vel æque fortia, aut æque pulchra, non videtur necessarium, nam universi pulchritudo varietatem aliquam requirit. Quærer autem hic potest, quot individua creaverit Deus in unaquaque specie, in quo non est dubium quin ad minimum, bina facta fuerint, sed est dubium, an fuerint plura. Quod ex alia interrogatione potest pendere, scilicet an Deus produixerit hæc animalia tantam in uno loco terræ, vel per totum orbem. Nam pro uno loco, id est, pro uno regno, vel alio simili bina sufficere potuerunt, pro diversis autem plura necessaria erant, ut per se clarum est; et quamvis res incerta sit, haec posterior pars verisimilior videtur; sicut de plantis diximus, nam fere est eadem ratio. Semper tamen incognitum nobis est, quot individua simul produixerit Deus in universo orbe in singulis speciebus horum animalium: hoc ergo relinquendum est divinæ sapientiæ, cuius consilio et arbitrio hæc multiplicatio et distributio facta est. Verumtamen sicut de

plantis diximus, ita hic considerari potest ex animalibus quedam melius, seu commodius in quibusdam regionibus, quam in aliis procreari, et intra eamdem etiam speciem, quedam esse majora, vel fortiora: vel aliis hujusmodi qualitatibus affecta in una regione, quam in alia. Ad hunc ergo modum verisimile est d'vinam sapientiam, proportionem, et varietatem in hanc animalium productione observasse.

6. Ex quo etiam intelligi potest produxisse Deum omnia hæc animalia cum virtute generandi sibi similia in generibus, seu speciebus suis. Probatur, quia hæc potestas pertinet ad naturalem perfectionem individui, et ad conservationem speciei necessaria est. Deinde probatur ex illa benedictione, *crescite, et multiplicamini.* Per illam enim benedictionem, nihil aliud significatur, quam virtus, data his viventibus ad multiplicanda individua, et conservandam speciem, per multiplicatas generationes. Nec refert, quod animantibus terrestribus, praeter hominem, non legatur data hujusmodi benedictio, quia cum data fuit piscibus, et volatilibus virtute, cæteris etiam brutis data censetur, cum eadem ratio, et necessitas in eis inveniatur. Quanquam postea in hominibus repetita sit, post eorum creationem, ad denotandum singularem hominis excellentiam, et propter alias rationes, quæ videri possunt in Augustino, lib. 3, Gen. ad. ht., cap. 13, et Beda in Exaem., et aliis expositoribus in Gen.

7. *Assertio quarta.* — *Unde ostendatur Naturalia volatilia terrestria constituunt ordines tres inæquals perfectionis.* — Quarto dicendum est hæc animalia ratione parentia in magna varietate generum et specierum simul fuisse his diebus a Deo producta. *Simul* (inquam) cum partitione accommoda, ut statim explicabo. Hæc etiam assertio ex narratione Genesis adjuncta Patrum expositione manifesta est. Nam imprimis narrantur facti tres ordines, seu classes animantium, quæ sunt veluti tria genera illorum, scilicet, piscium, volatilium et terrestrium. Quæ sine dubio essentiali differentiam genericam inter se habent, ut motus naturalia loca, figuræ, et aliæ actiones et proprietates evidenter ostendunt. Servant autem inter se hunc ordinem perfectionis, quod infimum habent pisces, medium aves, et superiorem animantia terrestria. Ita docent philosophi, et in Genesi Patres et expositores, quamvis diversis rationibus, et signis ad illum ordinem ostendendum utantur. Sed non est